

TÜRK COĞRAFYACILIĞINDA DÖRT GELENEK: AMPİRİK BİR ANALİZ¹

The Four Traditions in Turkish Geography: An Empirical Analysis

Erdem BEKAROĞLU²

Nuri YAVAN³

Özet

Bu çalışmada, ilk defa Amerikan coğrafyacı William Pattison tarafından 1964 yılında kavramsal çerçevesi çizilen coğrafyanın dört geleneği, Türk coğrafyacılığının tarihsel gelişiminin daha iyi bir anlayışının elde edilmesi amacıyla disiplin özelinde incelenmiştir. Bu amaçla, Türk coğrafyacıları tarafından 1943-2016 yılları arasında üretilen doktora tezleri ait oldukları coğrafi geleneğe göre sınıflandırılarak analiz edilmiştir. Çalışmanın bulguları, tüm periyot dikkate alındığında, en baskın pratiğin bölgesel geleneğe ait olduğunu; bunu yerbilimi geleneği ile mekansal geleneğin izlediğini ortaya koymaktadır. Türk coğrafyacılığında tarihsel olarak en zayıf pratik ise insan-çevre geleneğine aittir. Dört geleneğin Türk coğrafyacılığındaki örüntüsü, 1943-1989 yılları arasında yerbilimi geleneğinin; 1990-2016 yılları arasında ise bölgesel geleneğin baskınlığıyla karakterize olmaktadır. Coğrafi geleneklerin Türk coğrafyacılığı özelindeki bu kompozisyonu, 1990 öncesi dönemdeki yerbilimi geleneğinin ve merkez üniversitelerin egemenliğinin, 1990 sonrasında bölgesel gelenek ve çevre üniversitelerin egemenliğiyle yer değiştirdiğini; bu bakımdan, Türk coğrafyacılığının güncel kompozisyonunun geleneksel coğrafya pratikleri ile çağdaş coğrafya pratiklerinin birlikte, yan yana yaşadığı bir örüntüyle karakterize olduğunu göstermektedir.

Anahtar Sözcükler: Dört gelenek, Türk Coğrafyacılığı, William Pattison, Doktora Tezleri

Abstract

In this study, the four traditions of geography whose conceptual framework was for the first time drawn by William Pattison in 1964, empirically analyzed in the context of modern Turkish geography to have a better understanding of development of the discipline in Turkey. For this purpose, Ph.D. thesis written by geographers from 1943 to 2016 have been classified and then analyzed according to the traditions they belong to. Results show that the area studies (regional) tradition constitutes the most dominant form of disciplinary practice, followed by the earth-science and the spatial traditions. The man-land tradition is characterized by the weakest practice in Turkish geography historically. However, such a pattern shows periodical changes. While in the first period between 1943-1989 the earth-science tradition was the leading one, in the second period between 1990-2016 the area studies (regional) tradition became the dominant form of scientific practice in the discipline. This pattern reveals that the dominance of the earth-science tradition and the leading universities in the pre-1990 period of Turkish geography were replaced by the dominance of the regional tradition and peripheral universities after 1990s. In this respect, the study concludes that the contemporary composition of Turkish geography is characterized by a pattern in which traditional geographical practices and contemporary geographical practices have a sort of symbiosis.

Keywords: The Four Traditions, Turkish Geography, William Pattison, Ph.D. Thesis

¹ Bu çalışma, 114K063 kodlu TÜBİTAK projesi tarafından desteklenmektedir.

² Sorumlu yazar, Yrd. Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Coğrafya Bölümü., ebekaroglu@ankara.edu.tr

³ Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Coğrafya Bölümü., nuri.yavan@ankara.edu.tr

GİRİŞ

Coğrafya, *kökensel olarak*, C. P. Snow'un (2001) 1959'da ortaya attığı ve entelektüel dünyanın -bir kanadını doğa bilimcilerin, diğer kanadını ise beşeri disiplin mensuplarının oluşturduğu- iki farklı kampa bölündüğünü ifade eden "iki kültür" kavramsallaştırmasının tarihsel olarak arka planını oluşturan -ve de kökleri antik döneme dek uzanan- "tek kültür" döneminin bir bilme biçimidir (Bekaroğlu, 2016). "Tek kültür"cü dönemin bilme biçimi, günümüzde birbirinden oldukça farklılaşmış bilgi alanları arasında (bilim, sanat, felsefe, teoloji) belirgin bir ayırım gözetmeksizin evreni bütüncül olarak kavramaya çalışan bir pratiği temsil etmektedir (Collins, 2005). Bu bakımdan, coğrafyanın insan ve ortam "ikiliğine" odaklanan tarihsel (ve holistik) ontolojisi yalnızca "tek kültür"cü bilme biçiminin bir mirasını taşımakla kalmaz, aynı zamanda modernitenin "iki kültür"cü bilme biçimlerinin düalistik ayrımlarının öne sürdüğü kalıbı da reddeder.

Bununla birlikte, coğrafyanın antik dönemde doğan ve 19. yüzyılda bugünkü Almanya'da olgunlaşan holistik bilme biçimi, 20. yüzyılın ikinci yarısının başında Anglo-Amerikan dünyada itiraza uğramış ve söz konusu pratik böylelikle yaklaşık bir yüzyıl sonra, modernitenin hakim bilme biçimlerinin bölünmüş yapısına adapte olmaya başlamıştır. 1950'lerde bazı eleştirilerle (örn. Schaefer, 1953) başlayan, 1960'larda ise kurumsal olarak olgunlaşan bu uyarlanma (Burton, 1963), coğrafyanın tarihsel ontolojisini parçalayarak disiplini "iki kültür" deneyine taşımıştır (Bekaroğlu, 2016). Bu deneyin ilk aşamasını oluşturan "kantitatif devrim"⁴, coğrafyayı sadece ontolojik olarak dönüştürmekle kalmamış; aynı zamanda, disiplinin iki yarısı olarak bilinen fiziki ve beşeri coğrafyayı da birbirinden büyük ölçüde ayırtmıştır. Coğrafyanın tarihsel ontolojisinin hızla parçalanmaya başladığı bu ortamda, W. Pattison (1964), hem "iki kültür" dünyasının parçalı kompozisyonu içerisinde coğrafya gibi bir "tek kültür" biliminin kafa karıştırıcı pozisyonunu temellendirmek hem de kantitatif dönüşümün disiplinde yarattığı ayırışma sürecini frenlemek amacıyla savunmacı bir tepki geliştirmiştir. Bu tepkisinde Pattison, temel olarak, coğrafyanın aslında birbiriyle çatışmayan ve tarihi antik döneme dek uzanan farklı *geleneklere* sahip olduğunu; bu bakımdan disiplinindeki bu çoğulcu yapının coğrafyanın hem esasını hem de gerçek değerini oluşturduğunu ifade eden bir formül ortaya koymuştur. Pattison'ın bu formülasyonunun dört bileşeni bulunmaktadır: Bunların birincisini, olgu ve olayların mesafe, şekil, yön ve lokasyon bakımından ayırımına odaklanan *mekansal gelenek*; ikincisini yerlerin doğasına ve farklılıklarına dair bilgilerin sentezini konu alan *bölgesel gelenek*; üçüncüsünü insan ile doğal ortam arasındaki karşılıklı etkileşimi inceleyen *insan-çevre geleneği* ve dördüncüsünü ise yeryüzü, sular, atmosfer ve dünya-güneş ilişkisini araştıran *yerbilimi geleneği* oluşturmaktadır (Şekil 1).

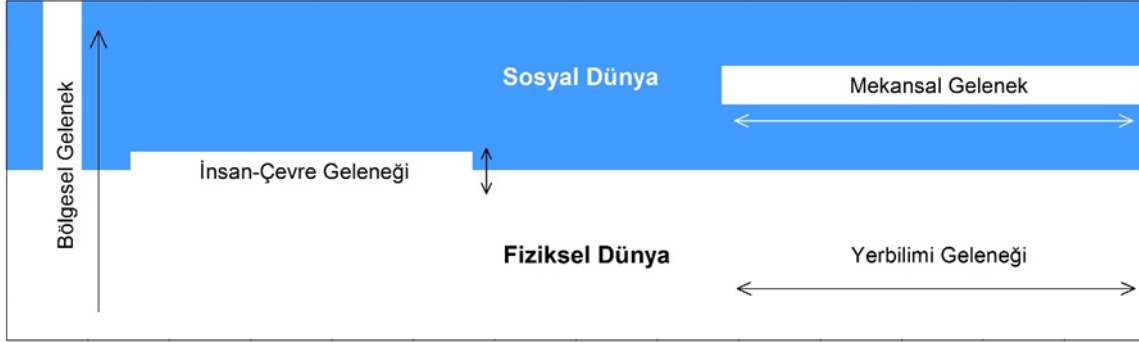
Disiplinin dört farklı gelenekle karakterize edildiği bu tanımlayıcı çerçeve, dikey boyutta *aynı* mekandaki farklı fenomenler arasındaki ilişkiselliğin; yatay boyutta ise, aynı fenomenin *farklı* mekanlardaki ilişkiselliğine odaklanan modern coğrafya pratiğinin iki boyutlu yapısıyla da oldukça tutarlı bir şekilde örtüşmektedir (Johnston, 1986: 2-3). Bu bakımdan, coğrafyanın sistematik alanlarını oluşturan mekansal gelenek ile yerbilimi geleneği, geniş ölçekte değerlendirildiğinde yatay boyut içerisinde sınıflandırılan çalışmalardan oluşmaktadır. Disiplinin değişen ölçeklerdeki holistik doğasını yansıtan bölgesel gelenek ile insan-çevre geleneği ise, dikey boyuta sahip çalışmalar olarak sınıflandırılabilir (Şekil 1).

Pattison'ın makro ölçekte modern coğrafya pratiğiyle örtüşen bu dört geleneğe dayalı açıklayıcı çerçevesi 1970'lerde tekrar gözden geçirilmiş olsa da (Taaffe, 1974; Robinson, 1976), İkinci Dünya Savaşı'nın ertesinde deneyimlenmeye başlanan ontolojik parçalanmayı müteakiben, disiplinin esas olarak 1968 dünya devriminden sonra yaşadığı epistemolojik parçalanmayla birlikte (Bekaroğlu, 2016) Pattison'ın söz konusu savunmacı çerçevesi işlevini önemli ölçüde yitirmiştir. Zira, tüm bu dönüşümlerle bölgesel gelenek artık neredeyse tamamıyla sönmünlirken, disiplinin amiral gemisi haline gelen ve sosyal bilimlere yakınlaşan mekansal gelenek ile giderek doğa bilimleri kampına yakınlaşan yerbilimi geleneği arasındaki disiplinler bağlantılar büyük ölçüde kopmuştur. Disiplin içerisinde hemen her zaman en ince damarı oluşturmuş olan insan-çevre geleneği ise, disiplinin merkezi bir unsuru olma pozisyonuna hiçbir zaman gelememiş; aksine, çevre bilimlerine doğru bir kaymayı deneyimlemiştir.

Tüm bu tarihsellik göz önüne alındığında, Pattison'ın dört geleneğinin, disiplinin modern dönemi için oldukça yararlı ve geçerli bir tanımlayıcı çerçeve olduğu; lakin, söz konusu çerçevenin bütüncül yapısının, coğrafi bilme biçiminin, 20. yüzyılın ikinci yarısında bir "iki kültür" bilimi olma yolunda yaşadığı deneyimler (parçalanmalar) sebebiyle çağdaş

⁴ Çağdaş coğrafya periyodunun başlangıcı olarak alınan II. Dünya Savaşı sonrasında coğrafya disiplini bir dönüşüm geçirmiştir (Johnston, 2010). Bu dönüşümün başlangıcı her ne kadar Schaefer'in (1953) idiografik coğrafya anlayışını eleştirdiği makalesiyle sembolleşse de, coğrafyanın kantitatif devrim etkisinde nomotetik bir bilim haline gelişi aslolarak 1960'lı yıllarda tekamül etmiştir (Burton, 1963). Kantitatif devrimle birlikte, diğer disiplinlerden teorik modeller (fiziksel modeller, ekonomi-sosyoloji teorileri vb.) ve yöntemler (matematiksel modeller, istatistiksel metotlar, bilgisayar teknolojileri vb.) coğrafyaya ithal edilerek mekansal süreçlerin incelenmesinde kullanılmıştır (Barnes, 2004). Bu süreç, modern coğrafya döneminin biricik yerleri (yani bölgeleri) tasvir edip haritalayan saf ampirik pratiğiyle karşılaştırıldığında devrimsel bir farklılığa işaret ettiğinden "kantitatif devrim" olarak adlandırılmaktadır [(Unwin, 1992; ayrıca bkz. Yavan (2005 ve 2007)].

dönemde geçerliliğini büyük ölçüde yitirdiği öne sürülebilir⁵. Yani, dört geleneğe dayalı söz konusu tanımlayıcı çerçeve, temel olarak coğrafyanın modern dönemine uygun düşen bir kavrayış sunmaktadır.

Şekil 1: Coğrafyanın Dört Geleneğinin Bu Çalışmadaki İşlemselleştirilişi

Bununla birlikte Pattison'ın "dört geleneği", ilk yayınlandığı 1964 yılından sonra birkaç coğrafyacı tarafından tekrar gözden geçirilmiş (Taaffe, 1974; Robinson, 1976); birçok çalışmaya yıllar boyunca çeşitli şekillerde konu olmuş (örn. Blaut, 1979; Goodchild ve Janelle, 1988; Warf, 1997; Sluyter ve ark., 2006; Baerwald, 2010); son yıllarda bazı coğrafyacılar tarafından kritik şekilde tartışılmış (Harvey, 2009; Murphy, 2014) ve hatta dört gelenek, Mayer (1990) tarafından sağlık coğrafyasında farklı düşünsel geleneklerin varlığını ortaya koymada, Taaffe ve Gauthier (1994) tarafından ulaşım coğrafyasının gelişiminde gelenekleri ayırt etmede, Datel (2000) tarafından AAG (Amerikan Coğrafyacılar Derneği) başkanları tarafından yapılan başkanlık konuşmalarının içerik analizinin değerlendirilmesinde ve Donaldson (2001) tarafından coğrafya eğitiminde şiiirlerdeki mekansal kavramların gösteriminde analitik bir çerçeve olarak kullanılmıştır. Buna rağmen, bu kurgu (dört gelenek kavramsallaştırması), ne Batı coğrafyasında ne de Türkiye'de işlemselleştirilip ampirik düzeyde analiz edilmiştir. Gerçekten de Pattison'ın çalışması lisans ve lisansüstü düzeyde coğrafi düşüncenin tarihi ve felsefesi derslerinin okutulduğu hemen tüm üniversitelerde okuma listelerinin ilk sırasında yer almasına ve söz konusu makale Google Scholar'da 300'ün, Web of Science atıf indeksinde ise 100'ün üzerinde atıf almış olmasına rağmen, Pattisoncu kavramsal çerçeve ampirik düzeyde herhangi bir analize tabi tutulmamıştır. İşte bu çerçevede, bu çalışma, Türk coğrafyacılığı örneği üzerinden Pattison'ın dört geleneğini ampirik düzeyde ilk kez soruşturarak coğrafya literatürüne katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Öte yandan, disiplinin ilkin Anglo-Amerikan dünyada yaşanan ve zamanla dünyanın diğer coğrafyalarına yayılan yapısal dönüşümlerinin Türk coğrafyacılığına olan yansımaları nispeten geç bir tarihe denk gelmektedir. Gerçekten, karşılaştırmalı olarak değerlendirildiğinde, Türk coğrafya pratiğinin hem tarihsel hem de güncel kompozisyonu, çok büyük bir ölçüde disiplinin çağdaş değil, modern döneminin temel karakteristiklerini sergilemektedir (Bekaroğlu, 2014; Bekaroğlu ve Yavan, 2013; Özgür ve Yavan, 2013). Geçmişteki bazı bireysel girişimler bir kenara bırakılırsa, Türkiye'deki coğrafyacılığı çağdaş coğrafya pratiklerine adaptasyonu esas olarak yeni bin yılın ilk on yılında başlamış; ne ki söz konusu girişimler, disiplini henüz bütünüyle etkisi altına alamamıştır. Bu açıdan değerlendirildiğinde, Pattison'ın dört geleneği, Türk coğrafyasının tarihsel evrimine yeni bir pencere açma potansiyelini taşımaktadır. Bu doğrultuda, tanımlayıcı bir çerçeve olarak, söz konusu dört geleneğin Türk coğrafyacılığı özelinde ampirik olarak soruşturulması, disiplinin geçirdiği tarihsel değişimlerin yönünü ortaya koyabileceği gibi, aynı zamanda coğrafyaya egemen olan geleneklerin ayırt edilmesini; aralarındaki rekabeti, güçlenen ya da zayıflayan pratiklerin tanımlanmasını ve bu süreçlerin arkasında yatan çeşitli motivasyonların belirlenmesini sağlayabilme potansiyeli taşımaktadır.

Bu doğrultuda bu yazıda, Türk coğrafyasının kurumsal bir kimlik kazanma sürecini büyük ölçüde tamamladığı 1940'lı yılların başından günümüze dek disipline hakim olan gelenekler ve bu geleneklerdeki değişimler belirlenerek Türk coğrafyasının tarihsel gelişiminin ve disiplinler sorunlarının daha iyi bir anlayışının elde edilmesi amaçlanmaktadır.

⁵ Çağdaş coğrafyayı karakterize eden coğrafya pratikleri temel olarak Anglo-Amerikan coğrafya okullarından doğmuş ve gelişmiştir. Bu bakımdan, modern coğrafya dönemindeki (1875-1950) Kıta Avrupası hakimiyeti, çağdaş dönemde (1950-) yerini Anglo-Amerikan coğrafyasının hakimiyetine bırakmıştır (Johnston, 1986; 2010). Bu, çağdaş coğrafyanın en öne çıkan özelliklerinden biridir. Dönemin öne çıkan ikinci önemli özelliği, çağdaş (beşeri) coğrafyanın çok-yaklaşımlı bir pratik haline gelmesidir (Peet, 1998; Tekeli, 2012). Yani, disiplinin sosyo-mekansal süreçlere yönelimi birbirinden oldukça farklı teorik çerçevelere ve bunlara ilişkin metodolojik uzantılara sahiptir. Üçüncü önemli özellik ise, çağdaş coğrafya döneminde, tarihsel olarak ikili (dual) bir yapıda olan coğrafyanın fiziki coğrafya ve beşeri coğrafya ayaklarının birbiriyle neredeyse temasını kesmesi (Viles, 2005); fiziki coğrafyanın disiplinde yaşanan nicel devrimle birlikte doğa bilimlerine yaklaşması, beşeri coğrafyanın ise sosyal bilimlere entegre olmasıdır (Johnston, 2005).

Çalışmada, Türk coğrafyacılığı özelinde, gelenekler ve bu geleneklerin tarihsel gelişimi, coğrafyacılar tarafından hazırlanan doktora tezlerinin konu ve kapsam bakımından analiziyle ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

Çalışma altı bölümden oluşmaktadır. Araştırmanın amacı, kapsamı ve gerekçesinin ortaya konulduğu giriş bölümünden sonra, çalışmanın kavramsal çerçevesini oluşturan dört gelenek ikinci bölümde tartışılmakta; bunu, dört gelenek kavramsallaştırmasının nasıl işlemselleştirildiği ve ayrıca ampirik analize konu olan veri ve örneklemin ne olduğunun açıklandığı yöntem bölümü izlemektedir. Ampirik bulgular dördüncü bölümde verilirken, söz konusu bulguların ne anlama geldiği, mevcut literatürle ilişkilendirilerek beşinci bölümde tartışılmaktadır. Çalışma, Türk coğrafyacılığının evrimine dair beş temel çıkarımla altıncı bölümde sonuçlanmaktadır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE: PATTISON'IN DÖRT GELENEĞİ

Coğrafya, diğer çoğu disiplin gibi, akademik bir üniversite disiplini olma hüviyetini 19. yüzyılın ikinci yarısında kazanmıştır (Martin ve James, 1993; Yavan, 2014). Her ne kadar bu dönemden önce, coğrafyaya ilişkin göreceli olarak zengin bir entelektüel birikimin varlığından bahsedilebilse de (Livingstone, 1992; Cresswell, 2013), profesyonel coğrafyacılar ve bunların ürettiği coğrafya pratiği esas olarak 19. yüzyılda Batı Avrupa'da gelişmiştir. Coğrafyanın modern döneminin başlangıcı olarak kabul edilen bu dönem II. Dünya Savaşı'nın bitimine kadar sürmüştür ve bu tarih itibarıyla coğrafya halen içerisinde olduğu çağdaş dönemine girmiştir (detay için bkz. Bekaroğlu ve Yavan, 2013 ve oradaki referanslar). Modern coğrafya döneminin en temel karakteristiği, bu dönem coğrafya pratiğinin iki boyutlu olmasıdır (Johnston, 1986: 2-3). Dikey boyutta, aynı mekandaki farklı fenomenler arasındaki ilişkiselliğin; yatay boyutta ise, aynı fenomenlerin farklı mekanlardaki ilişkiselliğinin öne çıktığı bu dönem coğrafya pratiği temel olarak teorik, saf ampirik, tasviri ve çoğunlukla idiografiktir. Ancak, II. Dünya Savaşı'nın ertesinde ama özellikle 1950 ve 1960'larda, kantitatif devrim olarak bilinen bir süreç-dizisiyle, o zamana kadarki coğrafya pratiği büyük bir dönüşüm geçirmeye başlamış; coğrafya teorik, analitik, sayısal ve çoğunlukla nomotetik bir bilim olmaya yönelmiştir (Johnston, 1983). Öyle ki, bu büyük dönüşümün o zamanki aktörleri (örn. Schaefer, 1953), coğrafyanın idiografik ve tasviri karakterine saldırarak hem "yeni coğrafya"yı kurmaya hem de eski jenerasyonun hakimiyetini sarsmaya yönelik ciddi adımlar atmışlardır.

Tablo 1. Dört Coğrafya Geleneği ve Karakteristik Özellikleri

Gelenekler	Tanımlama	Klasik Temsilcisi	Modern Temsilcisi
Mekansal	Olgu ve olayların mesafe, şekil, yön ve lokasyon bakımından ayrımı	Ptolemy	P. Haggett
Bölgesel	Yerlerin doğasına ve farklılıklarına dair bilgilerin toplanması-düzenlenmesi	Strabon	R. Hartshorne
İnsan-Çevre	İnsan ile doğal ortam arasındaki karşılıklı etkileşimin incelenmesi	Hipokrat	C. Sauer
Yerbilimi	Yeryüzü, sular, atmosfer ve dünya-güneş ilişkisinin araştırılması	Aristoteles	W. M. Davis

Bu tarihsellik, Pattison'ın 1964 yılında, yani pozitivist coğrafyanın disiplin üzerinde hegemonya kurmaya başladığı yıllarda yayınladığı "dört gelenek" yazısının perde arkasını oluşturmaktadır. Bu bağlamda, aslında "dört gelenek" in, o sırada büyük bir dönüşüm geçiren coğrafyayı bir arada tutmaya yönelik muhafazakar bir çaba olarak görülmesi tuhaf olmayacaktır.

Pattison'ın (1964) dört gelenek kavramsallaştırması, kökensel olarak holistik yapıya sahip olan coğrafi pratiğin farklı noktalarında yer alanların ortaya koyduğu birbirini dışlayıcı ve hatta reddedici tanımların yapılmasındansa, coğrafyacıların (profesyonellerin, öğretmenlerin ve kamuoyunun) zihninde var olan toparlayıcı birkaç bağımsız fakat birbirleriyle ilişkili geleneğin ayırt edilmesine dayanmaktadır. Ona göre, oldukça eski olan ve Batı düşüncesinden kaynaklanan bu geleneklerin ayrımı, çoğulcu bir yaklaşım temin ederek coğrafyacıların ne yaptığını ifade ettiği gibi, aynı zamanda coğrafyanın ne olduğu konusunda da ortak bir zemin hazırlamaktadır (Tablo 1).

Bu bakımdan, söz konusu gelenekler, coğrafi pratikteki hem tematik hem de yaklaşımsal bir farklılığa vurgu yapmaktadır. Örneğin, mekansal gelenek nüfus hareketliliği, ekonomik etkinliklerin mekansal örüntüsü gibi sosyal olgu ve olaylara; yerbilimi geleneği ise kıyı şekillerinin oluşumu, atmosfer sınımları gibi fiziksel olgu ve olaylara ilişkin bir pratiği temsil etmektedir. Bunun yanı sıra, bölgesel gelenek, sosyal olan ile fiziksel olanın mekansallığına bütüncül olarak yaklaşırken, insan-çevre geleneği daha dar bir kesitte, *belirli* (sosyal ve fiziksel) olgu ve olayların karşılıklı etkileşimi üzerinde durmaktadır. Bu doğrultuda, her bir gelenek *içerisinde* kuramsal ve metodolojik farklılıklar değil, tematik ve yaklaşımsal ortaklıklar göz önüne alınmaktadır. Örneğin, insan-çevre geleneği bağlamında Hipokrat ve Ellen Semple (çevresel determinizm) ile Carl Sauer (kültürel ekoloji) ya da Piers Blaikie'nin (politik ekoloji) çalışmaları kuram ve yöntem açısından neredeyse hiçbir ortaklık taşımamasına rağmen, aynı gelenek içerisinde konumlandırılmaktadır. Çünkü, çok farklı kuramsal çerçeveler ve metodolojik araçlar kullanılsa da, söz konusu pratikler insan ile doğal ortam arasındaki etkileşimle ilgilidir. Esasında Pattison'ın gelenek kavramsallaştırmasının gücü temel olarak buradadır. Zira, ancak kuramdaki ve metodolojideki farklılıkların dışlanarak tematik ve yaklaşımsal ortaklıkların merkeze alınması; ayrıca

tarihselliğin ve birikimselliğin öne çıkarılmasıyla coğrafi gelenek antik döneme kadar uzanabilmekte; böylelikle de coğrafya köklü bir bilim geleneğine sahip çıkabilmektedir. Bilim tarihi açısından bu durum, örneğin, astronomi ya da fizik için de geçerlidir. Kuşkusuz, coğrafya şemsiyesi altında yer alan bu dört gelenek birbirinden tümüyle izole de değildir (Taaffe, 1974). Örneğin, hava kirliliğinin farklı kentlerdeki düzeyini konu alan bir çalışma, mekansal gelenek ile insan-çevre geleneğinin kesişme noktasında yer alırken; mekansal modellerin belirli bir şehir ölçeğinde çalışılması, mekansal ile bölgesel geleneği bir araya getirmektedir. Elbette, daha önce de değinildiği gibi, coğrafyanın özünde holistik bir bilim olması, bu türlü kesişimlerin magnitudünün ve oranının yüksek olmasına yol açan en belirleyici faktördür.

YÖNTEM

İşlemselleştirme Stratejisi

Coğrafi gelenekler üzerine olan temel literatür (Pattison, 1964; Taaffe, 1974; Robinson, 1976)⁶ kuramsal bir düzeye sahip olduğundan, ampirik çalışmaların üzerine temellendirilebileceği bir analitik çerçeveyi doğrudan sağlamamaktadır. Bu nedenle, bu tip bir çalışma, öncelikli olarak, coğrafi geleneklerin işlemsel bir hale getirilmesini gerektirmektedir.

Bu bağlamda, bu çalışmada, her ne kadar coğrafi olaylar fiziksel olan ile sosyal olanın bir arada var olduğu bir ortamda gerçekleşse de, coğrafi araştırma pratiğine de uygun düşecek bir biçimde, bu ortam “fiziksel dünya” ve “sosyal dünya” olarak iki kısma ayrılmıştır (Şekil 1). Bu doğrultuda mekansal gelenek, sosyal dünyaya ait bir fenomenin bir mekan ya da farklı mekanlardaki ilişkiselliğini ifade etmektedir. Örneğin, “Ağır demir sanayi ve Türkiye’deki durumu” (Tümertekin, 1954) gibi bir çalışma, sosyal dünyaya ait bir fenomeni (sanayi faaliyeti) bir mekanda (Türkiye) incelediği için, mekansal gelenek içerisinde sınıflandırılmıştır⁷.

Yerbilimi geleneği ise, fiziksel dünyaya ait bir fenomenin bir mekan ya da farklı mekanlardaki ilişkiselliğinin incelenmesine karşılık gelmektedir. Örneğin, “Doğu Karadeniz Dağları’nda glasyal morfoloji araştırmaları” (Erinç, 1944) gibi bir çalışma, fiziksel dünyaya ait bir fenomeni (buzullaşma) bir mekanda (Doğu Karadeniz) incelediği için, yerbilimi geleneği içerisinde sınıflandırılmıştır. Dikkat edilirse, bu iki geleneğin de araştırma pratiği yatay doğrultudadır.

Diğer yandan, bölgesel gelenek, fiziksel ve sosyal dünyaya ait fenomenlerin belirli bir mekandaki ilişkiselliğini araştıran bir gelenek olarak konumlandırılmaktadır. Örneğin, “Mevzii coğrafya yönünden Ankara doğusu: Kırıkkale-Keskin-Delice” (Köksal, 1962) gibi bir çalışma, belirli bir mekandaki fiziksel ve sosyal dünyaya ait fenomenlerin (jeomorfoloji, iklim, bitki örtüsü; yerleşmeler, nüfus hareketleri, ekonomik faaliyetler vb.) ilişkiselliğine odaklandığından bölgesel gelenek içerisinde değerlendirilmiştir. Ancak, burada şunu belirtmek gerekir ki, Türk coğrafyasında “yarı-bölgesel” denebilecek çalışmalar da mevcuttur. Bunlar çoğunlukla “x yerinin fiziki coğrafyası” ya da “x yerinin beşeri ve iktisadi coğrafyası” gibi adlar almaktadır. Bu çalışmada, bu tip yayınlar da bölgesel gelenek içerisinde sınıflandırılmıştır. Çünkü, her ne kadar tam anlamıyla korolojik olmasalar da, bu çalışmalar da belirli bir yerin ya fiziksel ya da sosyal özelliklerini sentezlemeye, bu özellikleri oluşturan fenomenlerin ilişkiselliğini ortaya koymaya ve dolayısıyla da araştırma yerinin (fiziksel ya da sosyal) karakterini anlamaya ilişkin bir yönelime sahiptir.

İnsan-çevre geleneği ise, belirli bir fiziksel fenomen ile belirli bir sosyal fenomen arasındaki karşılıklı etkileşimin belirli bir mekanda incelendiği bir pratik olarak ayırt edilmektedir. Örneğin, “Sinop ilinde afetlerden etkilenen yerleşmeler” (Özdemir, 2002) gibi bir çalışma, belirli bir fiziksel fenomen (afet) ile belirli bir sosyal fenomen (yerleşmeler) arasındaki karşılıklı etkileşimi belirli bir mekanda (Sinop) incelediğinden insan-çevre geleneği içerisinde yer almaktadır. Mekansal gelenek ile yerbilimi geleneğinin tersine, bu son iki geleneğin araştırma pratiği ise dikey doğrultudadır.

Ancak, modern coğrafya pratiğinin çekirdeğini holistik bir bakış açısının ya da fenomenler arasındaki ilişkiselliğin oluşturduğu gerçeği göz önüne alındığında, gelenekleri yukarıdaki işlemselleştirme stratejisi temel alınarak net bir biçimde birbirinden ayırt etmek esasında kuramsal olarak her zaman mümkün olmamaktadır. Gerçekten, örneğin bir turizm coğrafyası çalışması ele alındığında, söz konusu çalışmanın fiziksel peyzaja ilişkin özelliklere değindiği sıklıkla gözlenebilmektedir. Benzer şekilde bir şehir coğrafyası çalışması da, mekansal geleneğin sınırlarını aşarak yer yer diğer geleneklerle iç içe geçebilmektedir. Dolayısıyla, coğrafi gelenekler *yüksek çözünürlüklü* (çok detaylı) bir şekilde ele

⁶ Coğrafyanın dört geleneğine ilişkin temel literatürü oluşturan makalelerin (Pattison, 1964; Taaffe, 1974; Robinson, 1976) Türkçe çevirileri, editörlüğünü Yılmaz Arı’nın yaptığı “20. Yüzyılda Amerikan Coğrafyasının Gelişimi” adlı kitapta bulunmaktadır. Söz konusu yazıların Türkçe çevirileri için bkz. Arı (2005).

⁷ Mekansal gelenek ile disiplinde kantitatif devrim sonrası ortaya çıkan mekansal analiz birbirine karıştırılmamalıdır. Burada, mekansal analiz, gelenek içerisindeki bir yenilik olarak mekansal gelenek tarafından kapsanmakta ama ona eşitlenmemektedir. Dolayısıyla, çalışma boyunca mekansal gelenek, tıpkı insan-çevre geleneği örneğinde açıldığı gibi, birbirinden farklı teorik ve metodolojik çerçeveleri olan yaklaşımları içerecek bir şekilde ele alınmıştır.

alındığında, gelenekler arasında net ayrımlarda bulunmak giderek zorlaşmakta ve ayırım çizgileri bir süre sonra muğlaklaşmaktadır. Bu nedenle, bu çalışmada, coğrafi geleneklerin işlemselleştirilmesi aşamasında veri serisi *düşük çözünürlüklü* bir şekilde değerlendirilmiştir⁸. Yani, veri serisinin coğrafya geleneklerine göre ayırımı aşamasında, örnekleme yer alan yayınlar temel olarak önceledikleri temaya ya da yaklaşıma bağlı olarak sınıflandırılmıştır. Bu bağlamda, yukarıdaki örnekten hareketle, söz konusu -hipotetik- turizm coğrafyası çalışması ne kadar yerbilimi geleneğiyle iç içe geçmiş olursa olsun, çalışmanın temel olarak öncelediği tema turizm (yani sosyal bir fenomen) olduğundan, sınıflandırma aşamasında bu yayın mekansal geleneğe ait bir çalışma olarak etiketlenmiştir. Bu strateji, tüm veri serisine sistematik olarak uygulanmıştır.

VERİ VE ÖRNEKLEM

Pattison'ın dört geleneğinin sunduğu tanımlayıcı çerçeveyi Türk coğrafyası özelinde ampirik olarak soruşturmak amacıyla, çalışmada, Türkiye'deki coğrafyacılar tarafından 1943-2016 yılları arasında hazırlanmış olan doktora tezlerine ait veri serisi kullanılmıştır.

Karşılaştırmalı olarak değerlendirildiğinde, doktora tezlerine ait veri serisinin bu tip bir çalışmada örneklem olmaya aday olabilecek olan diğer veri serilerine oranla bir dizi üstünlüğü bulunmaktadır. Bu alternatiflerden birincisini, akademik coğrafya dergilerinde yayınlanmış araştırma makaleleri oluşturmaktadır. Ancak, bu veri serisi tüm geleneklerin izlenebileceği bir çerçeveyi tam olarak sağlayamamaktadır. Zira, dergi makaleleri, örneğin, bölgesel geleneğe ait çalışmaların yayınlanabilmesi açısından uygun bir yayın pratiğini oluşturmamaktadır. Çünkü bu tür çalışmalar, büyük oranda, bir dergi makalesinde özetlenemeyecek ölçüde hacimli olduğundan genelde monografi kitabı olarak yayınlanmaktadır. Alternatiflerden ikincisini monografi kitapları; yani, coğrafyacıların çeşitli konular üzerine yazdıkları araştırma kitapları teşkil etmektedir. Bu tip bir veri serisinin örneklem olarak seçilmemesi ise, sahip olduğu iki temel dezavantajla ilgilidir. Bunlardan birincisi, coğrafya gibi bünyesinde hem doğa bilimlerine hem de sosyal bilimlere ve beşeri disiplinlere yakın araştırma alanlarını barındıran bir disiplinin, monografi kitabı yayınlama bakımından türdeş bir yayın pratiğine sahip olmamasıdır. Gerçekten, genel olarak yerbilimi geleneği içerisinde çalışan coğrafyacılar ile mekansal ya da bölgesel gelenek çerçevesinde araştırmalar yapan coğrafyacılar arasında monografi kitabı yayınlama performansı bakımından yer yer büyük farklar mevcut olabilmektedir. Bu bakımdan, her ne kadar son yıllarda belirli ölçülerde bazı değişimler gözleniyor olsa da, monografi kitapları halen sosyal ve beşeri alanların temel yayın pratiğini oluşturmaktadır. Fiziki coğrafyacıların yakın olduğu doğa bilimlerinin temel yayın pratiğini ise dergi makaleleri oluşturmaktadır. Monografi kitaplarına ait veri serisinin sahip olduğu ikinci dezavantaj ise, bu verinin, disiplin içerisinde etkinlik göstermiş olan her bir coğrafyacının örneklemde eşit bir şekilde temsil edilmesine engel olmasıdır. Monografi kitapları, araştırmacıların üretkenliklerine oldukça duyarlı bir veri serisidir. Bu durum, bir yandan hiç monografi kitabı yayınlamamış coğrafyacıların örneklemde temsil edilmemesine, diğer yandan da çok sayıda monografi kitabı yayınlamış olan araştırmacıların veriyi saptırmasına neden olmaktadır.

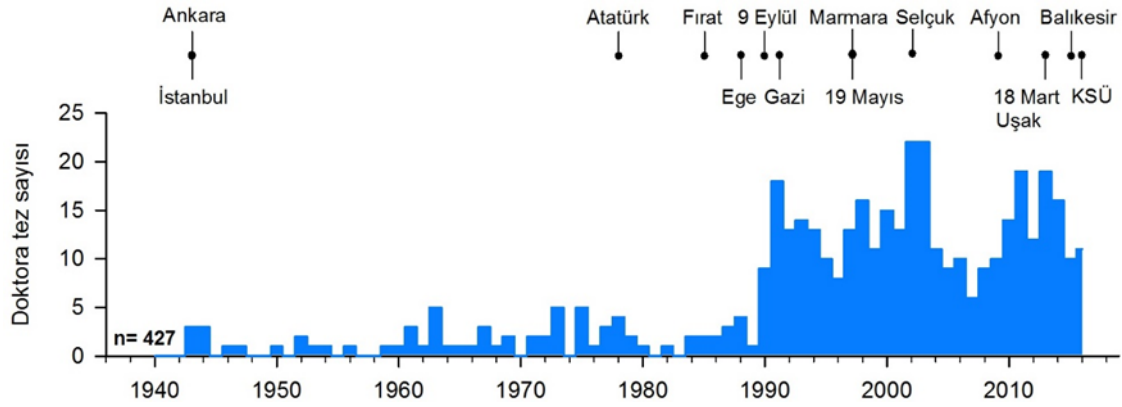
Tüm bu özellikler göz önüne alındığında, çalışmada, Pattisoncu kavramsal çerçevenin Türk coğrafyacılığındaki değişen örüntüsünü ampirik olarak analiz etmek amacıyla, geleneklerin uygun bir biçimde izlenebileceği, disiplinin aktörlerinin eşit bir biçimde temsil edilebileceği ve söz konusu aktörlerin üretkenlik farkından kaynaklanan sapmalara karşı duyarlı bir yapıda olan doktora tezlerine ilişkin veri serisi kullanılmıştır.

Bu amaçla, 1943-2016 yılları arasını kapsayan tüm veri serisi üç farklı kaynaktan (AÜDTCF, 2015; İÜMK, 2015; YÖK, 2017; Yurtdışı, 2017) elde edilmiştir. Bunlardan ilki, YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanıdır. Bu veri tabanı, bazı eksikliklerine rağmen, 1978 sonrası coğrafyacılar tarafından yazılmış doktora tezlerini kapsamaktadır. Dolayısıyla, çevre üniversitelerin coğrafya alanında ilk doktora tezini 1978'de vermeye başladığı dikkate alındığında, söz konusu veri tabanı tüm çevre üniversiteler tarafından verilen doktora tezleri ile yine bu tarihten sonra merkez üniversitelerden (İstanbul ve Ankara üniversiteleri) alınan doktora tezlerini içermektedir. İkinci veri kaynağı, İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi (İÜMK, 2015) ile Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi'nin (AÜDTCF, 2015) tez katalogları olmuştur. Bu iki merkez üniversitede 1943-1978 yılları arasında verilen tüm doktora tezleri, ilgili

⁸ İşlemselleştirme stratejisindeki çözünürlük filtresi, coğrafyanın özünde holistik bir bilim olmasından dolayı, tek bir geleneği temsil etmeyen ama birden fazla gelenekle iç içe geçme durumunda olan çalışmalarını belirli bir geleneğe atama kaygısından dolayı geliştirilmiştir. Bir veri serisindeki detaya gönderme yapan çözünürlük, bu örneklerden hareketle, veri serisi detaylandıkça artmakta; tersi durumda azalmaktadır. Bu bağlamda, birinci durumda yüksek çözünürlük, ikinci durumdaysa düşük çözünürlük söz konusu olmaktadır. Doktora tezlerinin belirli bir geleneğe atanması aşamasında, eğer bir çalışma birden fazla gelenekle (konu, kapsam ya da içerik bakımından) ilişki içerisindeyse, ilgili çalışmanın yüksek çözünürlüklü bir şekilde ele alınması durumunda belirli bir geleneğin belirlenemeyeceği açıktır. Bu nedenle, bu çalışmada örneklem havuzu düşük çözünürlüklü bir şekilde değerlendirilmiştir. Bu, örnekleme yer alan çalışmaların temel olarak önceledikleri tema/yaklaşımın dikkate alındığı; ilgili çalışmanın değindiği ya da bir başka gelenekle ilintili yönlerinin dikkate alınmadığı anlamına gelmektedir.

kütüphanelere yapılan ziyaretler ve arşiv araştırmalarıyla elde edilmiştir. Çalışmanın son veri kaynağı ise, Türkiye’de coğrafya bölümlerinde çalışan ve doktorasını yurtdışından elde eden 28 coğrafyacıya ait kayıttan oluşmaktadır (Yurtdışı, 2017). Bu veri hem Almanya, Fransa, İngiltere ve ABD’nin ulusal kütüphanelerinden hem de bunun yetmediği durumlarda doktoraların verildiği ilgili üniversitelerin kütüphaneleri ile ProQuest tez veri tabanından [ProQuest Dissertations & Theses (PQDT) database] elde edilmiştir. Yazarların yürüttüğü araştırma projesi çerçevesinde derlenen ve 1933 üniversite reformundan günümüze kadarki dönemde Türkiye’deki üniversitelerde akademisyen olarak çalışmış/çalışan coğrafyacıların isimleri ve kurum bilgilerine ilişkin kayıtlar ise, veri setindeki eksikliklerin giderilmesinde ve ayrıca verinin kontrol edilmesinde kullanılmıştır.

Söz konusu veri serisi, 1943-2016 yılları arasında akademik coğrafyacılar tarafından hazırlanan toplam 427 doktora tezinden oluşmaktadır (Şekil 2). Çalışmada, dört geleneğin sunduğu tanımlayıcı çerçeve içerisinde Türkiye’deki coğrafyacıların disipliner pratiği ölçülmek istendiğinden, akademisyen olmayan coğrafyacılar ile tezlerini coğrafya eğitimi alanında yapmış coğrafyacıların hazırladıkları doktora tezleri veri serisine dahil edilmemiştir.

Şekil 2: Türk coğrafyacılığında 1943-2016 yılları arasında üretilen doktora tezlerinin zaman serisi. Değerlendirme kriterlerine göre veri serisi toplam olarak 427 tezden oluşmaktadır. Üstte, her bir üniversitenin doktora mezuniyet derecesi vermeye başladığı yıl işaretlenmiştir⁹.

BULGULAR

Coğrafyanın dört geleneğinin Türk coğrafyacılığındaki yansımalarının disipliner bir içe bakışla soruşturulduğu bu çalışmada, Türkiye’de 1943-2016 yılları arasında coğrafya alanında üretilen doktora tezlerine ilişkin örneklem kullanılmaktadır. 74 yıllık bir süreyi kapsayan örneklemde toplam olarak 427 adet doktora tezi bulunmakta olup, tezler hem yurtiçindeki hem de yurtdışındaki üniversitelerde coğrafyacılar tarafından yapılan çalışmaları kapsamaktadır. Coğrafyacılar, söz konusu zaman süresinde ortalama olarak yılda 5.8 doktora tezi hazırlamışlardır (Tablo 2; Şekil 2).

Doktora tezlerine ilişkin bu örneklemde iki ayrı dönemselliğin varlığı dikkat çekmektedir (Şekil 2). Bu bakımdan, Türk coğrafyacılığında sistematik olarak doktora tezlerinin üretilmeye başlandığı 1940’lı yılların ilk yarısından 1990 yılına kadar disiplinde toplam olarak 74 tez hazırlanmıştır. Bunlar, temel olarak iki merkez üniversitede (Ankara ve İstanbul) üretilmiş olup, bu dönemde veri serisi zamansal olarak dikkat çekici bir değişkenlik göstermemektedir. Söz konusu dönemde, disiplinde ortalama olarak her iki yılda 3 doktora tezi hazırlanmıştır. Buna mukabil, veri serisinde 1990 yılından itibaren niceliksel olarak oldukça dikkat çekici bir değişkenlik gözlenmektedir. Öyle ki, Türk coğrafyacılığı, bir önceki yarım yüzyıla yakın olan süreçte (1943-1989) ürettiği doktora tezi sayısının yaklaşık 4.5 katını (n=353) bu son çeyrek yüzyıllık dönemde (1990-2016) üretmiş olup, söz konusu zaman aralığında ortalama her yıl 13 doktora tezi yazılmıştır (Tablo 2).

Doktora tezlerinin daha önce çerçevesi çizilmiş olan işlemselleştirme stratejisi temel alınarak Pattisoncu coğrafi geleneklere göre sınıflandırılmasıyla ortaya çıkan en önemli özellik, tüm geleneklerin Türk coğrafyasında karşılığını bulmuş olmasıdır (Şekil 3). Her ne kadar zamansal olarak belirli dalgalanmalar kaydedilmiş olsa da, söz konusu gelenekler 1943-2016 yılları arasında coğrafyacılar tarafından giderek artan bir oranda pratik edilmiştir. Bu bakımdan, Türk coğrafyasında, tüm periyot göz önüne alındığında en öne çıkan pratik bölgesel geleneğe (% 35.1), en zayıf olan

⁹ KSÜ: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi. Selçuk Üniversitesi eğitim fakültesi (ve bünyesindeki coğrafya öğretmenliği anabilim dalı) 2011 yılında Necmettin Erbakan Üniversitesi’ne bağlandığından, 2016 yılında bu yeni yapılanma içerisinde üretilen tez, Selçuk Üniversitesi bünyesinde değerlendirilmiştir; veri devamlılığı açısından Necmettin Erbakan Üniversitesi ilgili grafikte işaretlenmemiştir.

pratik ise insan-çevre geleneğine (% 10.3) aittir. Mekansal gelenek (% 24.6) ile yerbilimi geleneği (% 30) ise, bu iki ekstrem arasında yer almıştır (Tablo 2).

	Doktora tezi sayısı	Mekansal G.	Bölgesel G.	İnsan-Çevre G.	Yerbilimi G.
1943-2016 (n=)	427	105	150	44	128
%	100	24.6	35.1	10.3	30
Tez/yıl	5.8	1.4	2.0	0.6	1.7
1943-1989 (n=)	74	20	20	3	31
%	100 (17.3)*	27	27	4	42
Tez/yıl	1.5	0.4	0.4	0.06	0.7
1990-2016 (n=)	353	85	130	41	97
%	100 (82.7)*	24.1	36.8	11.6	27.5
Tez/yıl	13.0	3.1	4.8	1.5	3.6

* 1943-2016 yılları arasında üretilen toplam doktora tezi içerisindeki yüzdeleri göstermektedir.

	Doktora tezi sayısı	Mekansal G.	Bölgesel G.	İnsan-Çevre G.	Yerbilimi G.	%	Tez/yıl
1943-2016							
Merkez	215	56	48	26	85	50.4	2.9
Çevre	184	36	101	15	32	43.0	2.5
Yurtdışı	28	13	1	3	11	6.6	0.4
1943-1989							
Merkez	55	11	15	2	27	74.3	1.2
Çevre	8	3	4	1	-	10.8	0.2
Yurtdışı	11	6	1	-	4	14.9	0.2
1990-2016							
Merkez	160	45	33	24	58	45.3	5.9
Çevre	176	33	97	14	32	49.9	6.5
Yurtdışı	17	7	-	3	7	4.8	0.6

Söz konusu gelenekler, tarihsel süreç içerisinde birbirleriyle eşit olmayan derecelerde pratik edilmiştir (Şekil 3). Bu bakımdan, dönemsel olarak değerlendirildiğinde, 1943-1989 periyodunda Türk coğrafyacılığında en öne çıkan pratik yerbilimi geleneğine (% 42) aittir (Şekil 3d). Bu dönemde mekansal gelenek ile bölgesel gelenek bağlamında aynı oranda (% 27) ürünler verilmiş (Şekil 3a ve 3b); insan-çevre geleneği (% 4) ise disiplin içerisinde en az rağbet gören pratik olmuştur (Şekil 3c, Tablo 2).

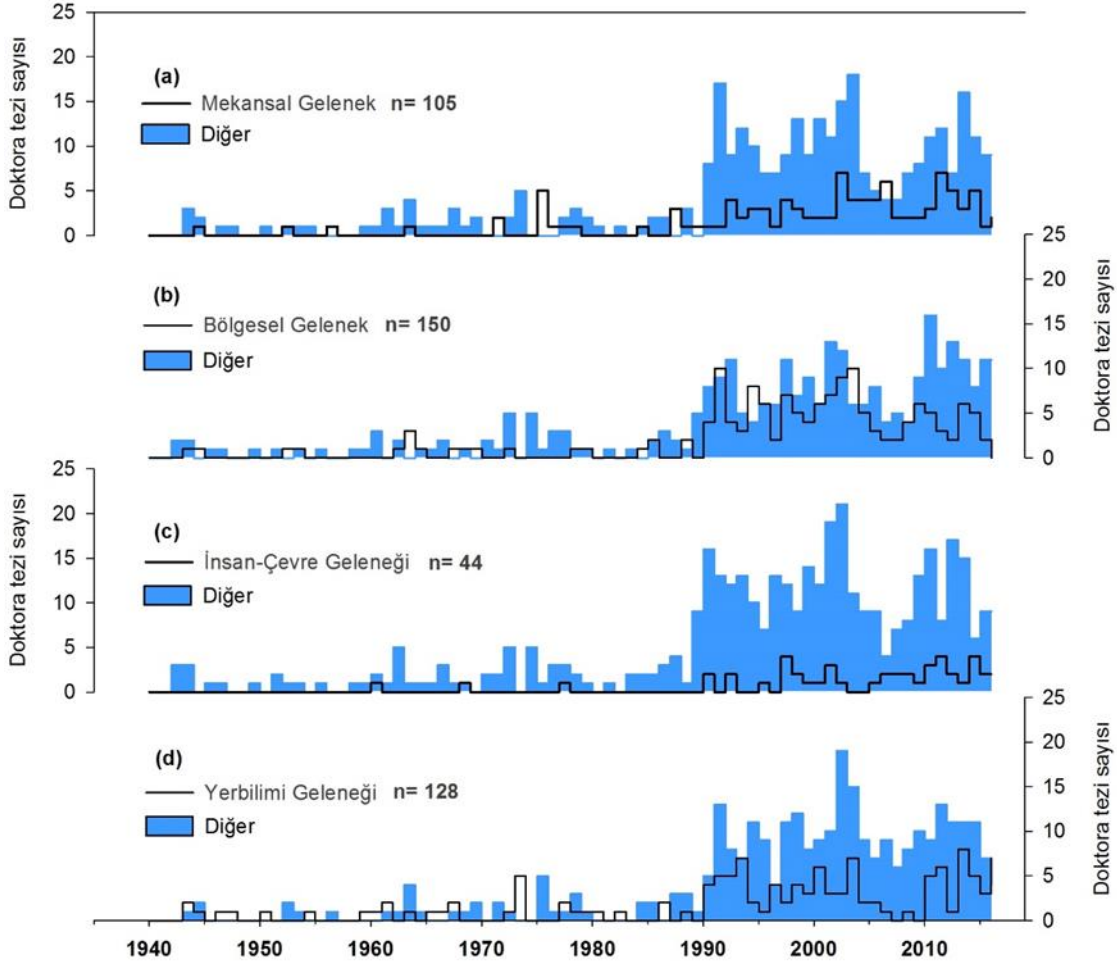
Niceliksel olarak bir önceki dönemden oldukça farklı bir kompozisyonu yansıtan 1990-2016 periyodunda ise, mutlak sayılar göz önüne alındığında, tüm geleneklerde büyük bir ivmelenmenin kaydedildiği gözlenmektedir (Şekil 3; Tablo 2). Ancak, bu dönemde Türk coğrafyacılığında pratik edilen geleneklerin örüntüsü oransal olarak değerlendirildiğinde, bölgesel geleneğin (% 36.8) en baskın karaktere kavuştuğu, mekansal gelenek (% 24.1) ile yerbilimi geleneğinin (% 27.5) uzun dönem ortalamalarının altına düştüğü; her ne kadar kendi ölçeğinde büyük bir artış kaydetmiş olsa da, insan-çevre geleneğinin (% 11.6) söz konusu dörtlü yapının en küçük üyesi olarak kaldığı ortaya çıkmaktadır (Tablo 2).

Dört coğrafya geleneğinin Türk coğrafyası özelindeki yansımaları mekansal olarak değerlendirildiğinde ise, tüm periyot boyunca, örnekleme doktora tezlerinin ¾'ünü dört coğrafya bölümü tarafından üretildiği¹⁰ ve merkez üniversitelerin (% 50.4) çevre üniversitelere (% 43) oranla daha fazla sayıda tez üretmiş olduğu ortaya çıkmaktadır¹¹ (Tablo 3). Bu bakımdan, merkez üniversitelerde yerbilimi geleneğine ait çalışmalar (n=85) en baskın alanı oluştururken, çevre üniversitelerde bölgesel gelenekle ilişkili çalışmaların (n=101) üstünlüğü dikkat çekmektedir. 1943-1989 yılları arasında, tüm doktora tezlerinin yaklaşık ¾'ü merkez üniversitelerden çıkmış olup, söz konusu tezlerin yaklaşık yarısı yerbilimi geleneği (n=27) içerisinde sınıflandırılan çalışmalarla ilişkilidir. Bunu, 15 tezle bölgesel, 11 tezle ise mekansal geleneğe ait çalışmalar izlemektedir. İnsan-çevre geleneği içerisinde sınıflandırılan tezlerin sayısı ise sadece 2'dir. Bu dönemde,

¹⁰ Bu üniversiteler şu şekilde sıralanmaktadır: İstanbul Üniversitesi (n= 129), Ankara Üniversitesi (n= 86), Atatürk Üniversitesi (n= 75), Fırat Üniversitesi (n= 30).

¹¹ Bu çalışmada, merkez-çevre ayrımı, Türk coğrafyasının kurumsal tarihi özelinde tanımlanmaktadır. Bu bakımdan, merkez, akademik hayatına 1915 yılında başlayan İstanbul Üniversitesi Coğrafya Bölümü ile 1936 yılında aktif hale gelen Ankara Üniversitesi Coğrafya Bölümünden oluşmaktadır. Zira, söz konusu iki bölüm, merkez illerde bulunmalarının yanı sıra, aynı zamanda 1975 yılına dek fiili olarak Türk coğrafyacılığının temsilciliğini yapmıştır. Dolayısıyla, çevre üniversite ifadesi, yine coğrafyanın kurumsal tarihi özelinde, 1975'ten sonra aktif hale gelen coğrafya bölümlerini kapsamaktadır.

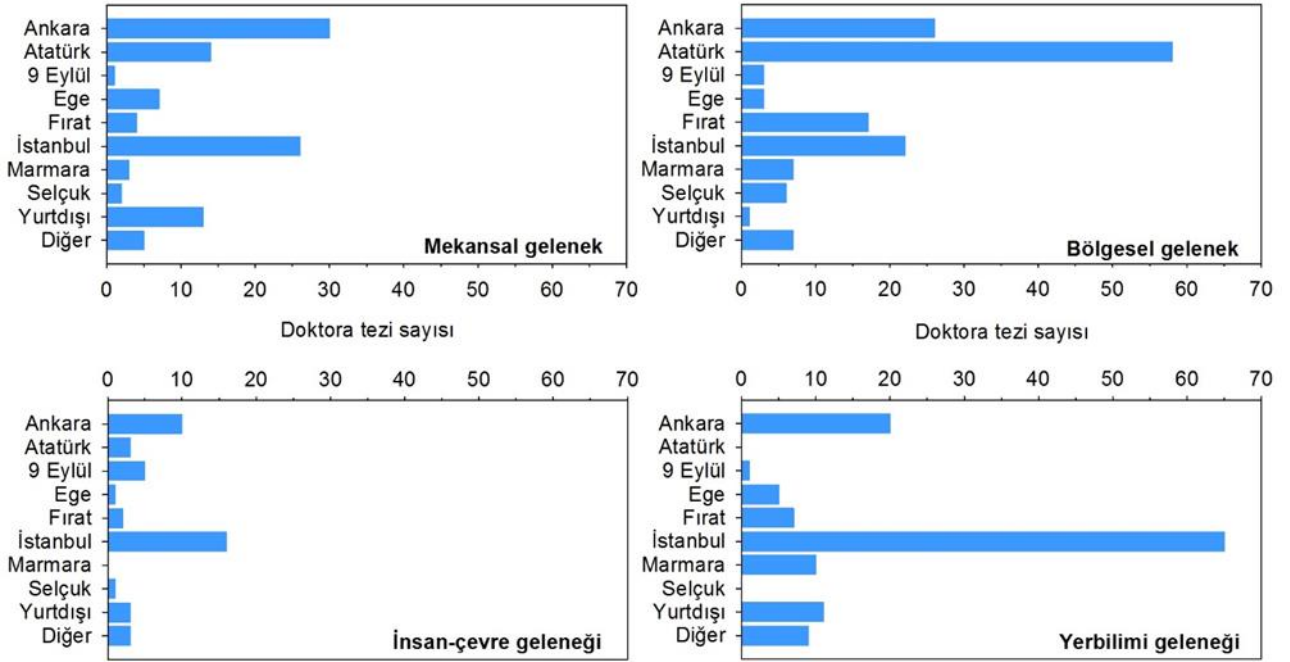
çevre üniversitelerden çıkan tezlerin oranı yalnızca % 10.8 olup, yapılan çalışmalar içerisinde yerbilimi geleneğiyle ilişkili tezlerin olmayışı dikkat çekicidir (Tablo 3).

Şekil 3: Türk coğrafyacılığında 1943-2016 yılları arasında üretilen doktora tezlerinin dört coğrafya geleneğine göre sınıflandırılmasıyla oluşturulmuş kompozit diyagram. Her bir geleneğin zaman serisi içerisindeki gelişimini gösteren grafiklerdeki mavi renkli kısım (diğer), söz konusu geleneğe ait çalışmaların toplamdan çıkarılmasıyla elde edilmiştir. Bu bakımdan, geleneğin zamansal evrimini temsil eden çizgi ile mavi renkli "diğer" arasındaki farkın az olması, söz konusu dönemde ilgili geleneğin baskınlığına; tersi ise, zayıflığına işaret etmektedir.

1990-2016 periyodu ise, temel olarak, merkez-çevre ilişkisinin oransal olarak tersine döndüğü bir evreyi temsil etmektedir (Tablo 3). Nitekim, bu dönemde disiplinde üretilen tezlerin yarısı çevre üniversitelerden çıkarken, merkez üniversitelerin toplam içerisindeki oranı % 45.3'e gerilemiştir. Söz konusu dönemde, merkez üniversitelerde yine çoğunlukla yerbilimi geleneğiyle ilişkili ürünler (n=58) ortaya konmuş; bunu 45 tezle mekansal, 33 tezle ise bölgesel geleneğe ait çalışmalar izlemiştir. Söz konusu dönemde, insan-çevre geleneği kapsamındaki çalışmalarda (n=24) kaydedilen artış oldukça dikkat çekicidir. Çevre üniversitelerde ise, 1990-2016 periyodunda büyük oranda bölgesel gelenek içerisinde sınıflandırılabilir türde çalışmalar (n=97) hazırlanmıştır (Tablo 3). Bu kaydı, 33 tezle mekansal, 32 tezle ise yerbilimi geleneği kapsamındaki tezler izlemektedir. Merkez üniversitelerde olduğu gibi, çevre üniversitelerde üretilen tezler açısından da en zayıf geleneği insan-çevre çalışmaları (n=14) oluşturmaktadır. Dört coğrafya geleneğinin Türk coğrafyasındaki örüntüsü üniversiteler bazında soruşturulduğunda, tüm periyot boyunca mekansal geleneğin temel olarak iki merkez üniversite tarafından temsil edildiği (n=56) görülebilmektedir (Şekil 4). Bölgesel geleneğe ilişkin çalışmaların önderliğini açık ara farkla Atatürk Üniversitesi (n=58) üstlenirken; sıralamayı 26 tezle Ankara Üniversitesi, 22 tezle İstanbul Üniversitesi, 17 tezle ise Fırat Üniversitesi izlemektedir. Yerbilimi geleneği kapsamında sınıflandırılan çalışmalar ise, büyük ölçüde İstanbul Üniversitesi'nde ortaya konmuştur (n=65). Ankara Üniversitesi'nde hazırlanan bu kapsamdaki tezlerin sayısı ise, sıralamada ikinci olmasına rağmen, göreceli olarak düşüktür (n=20). Türk coğrafyacılığında en zayıf gelenek olan insan-çevre çalışmaları ise, yine İstanbul Üniversitesi (n=16) en önde olmak

üzere, toplamda merkez üniversitelerin [Ankara Üniversitesi (n=10)] baskınlığıyla karakterize olmaktadır (Şekil 4; Tablo 3).

Şekil 4: Türk coğrafyacılığında 1943-2016 yılları arasında üretilen doktora tezlerinin dört coğrafya geleneğine ve de coğrafya bölümlerine göre dağılımı

Son olarak, coğrafyacıların yurtdışında tamamlamış oldukları tezler (n=28) dikkate alındığında, tüm veri serisi içerisinde % 6.6'lık bir paya sahip olan söz konusu çalışmaların daha çok mekansal gelenek ile yerbilimi geleneğiyle ilişkili alanlara ait olduğu görülebilmektedir (Tablo 3; Şekil 4). Söz konusu tezler içerisinde insan-çevre geleneği (n=3) ile bölgesel gelenek (n=1) içerisinde sınıflandırılan çalışmalar azınlık durumunda olup, söz konusu örüntü dönemsel bir farklılık sergilememektedir.

TARTIŞMA

Pattison'ın (1964) "dört gelenek"inin Türk coğrafyacılığı özelinde analiz edildiği bu çalışma, Türk coğrafyacılığında tarihsel olarak (1943-2016) en öne çıkan pratiğin bölgesel gelenek olduğunu; bunu sırasıyla yerbilimi geleneği ile mekansal gelenek içerisinde sınıflandırılan çalışmaların izlediğini ortaya koymaktadır. İnsan-çevre geleneği ise, tüm dönemler boyunca disiplinde en az pratik edilen alanı oluşturmaktadır (Şekil 3; Tablo 2).

Bununla beraber, bu örüntü zamansal olarak farklılaşmaktadır (Şekil 3). 1943-1989 yılları arasını kapsayan yaklaşık yarım yüzyıllık dönemde Türk coğrafyacıları en çok yerbilimi geleneğiyle ilişkili doktora tezleri ortaya koymuş; ancak mekansal ve bölgesel gelenek kapsamındaki konulara da birbiriyle eşit derecede olmak üzere ilgi göstermiştir (Tablo 2). Bu, büyük oranda, merkez üniversitelerdeki coğrafya bölümlerinde jeoloji-fiziki coğrafya arka planına sahip olan kurucu bilimciler (örn. E. Chaput, H. Louis, W. J. McCallien) ile eğitimlerini Kıta Avrupası'ndaki muhtelif ülkelerde tamamlayarak coğrafya bölümlerinde görev alan ilk profesyonel coğrafyacıların (örn. İ. H. Akyol, A. Ardel, C. A. Alagöz, D. Bediz vd.) coğrafya anlayışları/pratikleriyle ilgilidir (Erinç, 1973). Zira, aslolarak 1960 öncesi döneme damgasını vuran bu kuşakların büyük ölçüde paylaştıkları coğrafi bilme biçimi, disiplinin holistik doğasını olumlayan ve bu dikey yönlü ilişkililik içerisinde fiziksel peyzajın belirleyiciliğine açık ya da örtük olarak vurgu yapan bir tabiata sahiptir. Bu kuşak ve onların yetiştirdikleri öğrencilerin bölgesel sentezi mümkün kılacak bilgi bilimsel çerçevenin en önemli unsuru olarak gördükleri fiziksel fenomenlere ilişkin çalışmalar yürütmüş olmaları ve bu bağlamda söz konusu dönemde yerbilimi geleneğinin başat bir durumda olması şaşırtıcı değildir. Bu çalışmalar, az sayıdaki kantitatif girişim bir yana bırakılırsa (örn. Bener, 1974), genel olarak tanımlamaya ve tasvire dayalı olsa da, yerbilimi geleneği bu dönemde daha fazla talep görmüş, -diğer geleneklerle karşılaştırıldığında- Türk coğrafyacılığındaki ana damarı oluşturmuştur (Bekaroğlu ve Sarış, 2017). Aynı periyotta mekansal ve bölgesel geleneğe ait çalışmaların dengeli bir dağılım göstermiş olması da dikkate alındığında, dört geleneğin Türk coğrafyacılığındaki 1943-1989 yılları arasındaki örüntüsünün, disiplinin kaynağını Kıta Avrupası'ndan

alan tek kültürcü bilme biçimi üzerinde temellenen resmini ortaya koyabildiği öne sürülebilir (Bekaroğlu ve Yavan, 2013; Bekaroğlu, 2016).

Kıta Avrupası etkisinin Türk coğrafyacılığını biçimlendirdiği bu örüntü, 1990'lardan itibaren karakter değiştirmiştir. Bu değişimi karakterize eden -birbirine ilişkili- iki önemli gelişme söz konusudur. Bunlardan birincisi, Türk coğrafyacılığının son çeyrek yüzyılının en önde gelen pratiğinin bölgesel gelenele karakterize olmasıdır (Şekil 3; Tablo 2). Mekansal geleneğe ait çalışmaların oransal olarak az bir düşüş, insan-çevre geleneği çerçevesinde hazırlanan tezlerin ise kendi ölçeğinde büyük bir artış kaydettiği bu dönemin asıl dikkat çekici özelliği, bölgesel geleneğin yerbilimi geleneği aleyhine bir büyüme sürecini denemesidir. Gerçekten, 1943-1989 yılları arasında hazırlanan tezlerin % 42'sini teşkil eden yerbilimi geleneğinin örneklemdeki payı bu son dönemde % 27.5'e düşmüştür; buna mukabil bölgesel geleneğe ait çalışmaların oranı aynı dönemselikte % 27'den % 36.8'e çıkmıştır. İkincisi ise, coğrafyanın çoğunlukla sistematik alanlarında ürünler veren merkez üniversitelerin 1990'lardan itibaren kırılmaya başlanan baskınlığı ve bu doğrultuda çevre üniversitelerin coğrafi pratiğinin büyük ortağı haline gelmeye başlamasıyla ilgilidir.¹² Nitekim, 1990-2016 yılları arasında çevre üniversitelerde hazırlanan bölgesel geleneğe ait tezlerin oranı merkez üniversitelerde hazırlananların üç katı olduğu gibi, bu tezlerin % 55'i de sadece Atatürk Üniversitesi'nde üretilmiştir (Şekil 4; Tablo 3). Ne ki, söz konusu dönemde, merkez üniversitelerde üretilen ve bölgesel gelenek içerisinde sınıflandırılacak olan tezler de göz önüne alındığında (Şekil 4), bunun niteliksel değil, sadece niceliksel bir farklılığa işaret ettiği kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Bu tablo, Bekaroğlu ve Yavan'ın (2013), Türk coğrafyacılığının 1980 sonrasındaki dönemde -büyük ölçüde kendi içine kapanık bir şekilde- Kıta Avrupası geleneğini Türkçe literatür üzerinden tekrar-üretmiş olabileceği tezini doğrular niteliktedir. Zira, bu çalışmadaki verilerin de açıkça gösterdiği üzere, coğrafyanın üniversite sistemde merkezden çevreye doğru bir genişlemeyi yaşadığı 1990 sonrası süreçte, coğrafyacıların, 1960 öncesi, dönemiyle paralel bir şekilde pratik ettiği bölgesel (holistik) nitelikteki çalışmaların sayısında büyük bir artış söz konusudur. Bu durumun ülke politikasıyla ilintisinin ne olduğu bir başka çalışmayı gerektirse de, Batılı coğrafyacıların İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra hızla terk etmeye başladığı bu pratiğin¹³ Türk coğrafyacılığının 1990'lardan sonraki kompozisyonuna hakim olmasının temel sebeplerinin soruşturulması bu aşamada önem kazanmaktadır. İçsel dinamikler dikkate alındığında, bu durumun en başta gelen sebebi, Türk coğrafyacılığının özellikle 1980'lerden sonra dünyayı giderek daha az takip eden kuşaklarla karakterize olmaya başlamasıdır. Bu yerleşme etkisiyle, Batı coğrafyasının İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yaşadığı baş döndürücü dönüşümlerden habersiz/uzak kalan Türk coğrafyacıları, temel olarak kendilerinden önceki kuşakların yaptıkları çalışmaları model olarak, bu modeli -sahip olduğu kuramsal ve metodolojik doğayı sorgulamaksızın- değişik mekanlara uyarlamış; bu da disiplinler pratiğinin entelektüel olarak rutinleşmesini sağlamıştır. İkincisi, Batı coğrafyasının İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra deneyimlediği dönüşümlerin farkında olan bazı coğrafyacıların, bu dönüşümlerin disiplini ontolojik ve epistemolojik olarak parçaladığını gözlemlemeleri; bu doğrultuda, coğrafyanın "öz"ünü korumak amacıyla bölgeselci nosyona sarılarak söz konusu yeni gelişmeleri reddetmiş olmalarıdır (bkz. Bekaroğlu, 2016). Üçüncüsü, coğrafyanın, bir önceki dönemin Humboldt üniversitesi geleneğinden koparak kurumsal işlevini büyük oranda eğitim-öğretim nosyonuna indirgemesidir (Özgür ve Yavan, 2013). Bu durum, karşılığını, özellikle 1990'lardan sonra büyük bir ivme yaratan (yarı-bölgesel karakterde olanlar da dahil olmak üzere) bölgesel geleneğe ait doktora tezlerinde bulmuş; coğrafyacılar, coğrafyanın tematik olarak geniş spektrumunda yer alan konularda yetkinleşme ve eğitim-öğretim faaliyetlerini bu yetkinleşme üzerine inşa etme kaygısıyla holistik çalışmalar yapmış ve bunu teşvik etmiştir.

Türk coğrafyacılığındaki dört geleneğin bu kompozisyonu, Batı'daki (özellikle de Anglo-Amerikan) muadillerinden önemli ölçüde farklılık sergilemektedir. Batı coğrafyası, İkinci Dünya Savaşı ertesinde ama özellikle 1960'larda yapısal bir dönüşüm geçirmiştir (Bird, 1993). Bu dönemden önce esas olarak bir Alman bilimi olan ve gerek kuramsal gerekse de metodolojik olarak kaynağını Neo-Kantçı felsefeden alan coğrafya (Tekeli, 2010), 1960'lar itibarıyla bir Anglo-Amerikan bilimi haline gelmiştir. Bu eksen değişimi öncesinde coğrafyadaki hakim pratik bölgesel geleneğe ait iken (Hartshorne, 1939), Anglo-Amerikan coğrafyasındaki gelişmeler dönemsel olarak bu geleneğin terk edilmesi ve pozitivist coğrafyanın yükselişiyle sonuçlanmıştır (Barnes, 2004; Bekaroğlu, 2014; Yavan, 2014). Yani, 1960'lar itibarıyla (korolojik bağlamda) bölgesel gelenek hakim coğrafya okullarının pratiğinde sönümlenmiştir. Bu hakim geleneğin yerini mekansal gelenek almış ve söz konusu dönüşüm ilkin pozitivist coğrafyanın kantitatif "mekansal analizi", sonrasında ise beşeri coğrafyanın

¹² Çevre üniversitelerin coğrafya alanında doktora tezi üretmeye başladıkları yıllar kronolojik olarak şu şekilde sıralanmaktadır: Atatürk Üniversitesi (1978), Fırat Üniversitesi (1985), Ege Üniversitesi (1988), Dokuz Eylül Üniversitesi (1990), Gazi Üniversitesi (1991), Marmara Üniversitesi (1997), On Dokuz Mayıs Üniversitesi (1997), Selçuk Üniversitesi (2002), Afyon Kocatepe Üniversitesi (2009), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi (2013), Uşak Üniversitesi (2013), Balıkesir Üniversitesi (2015), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi (2016).

¹³ Özellikle Anglo-Amerikan coğrafyacılar, 1950'lerde ortaya çıkmaya başlayan (Johnston, 2010) ve 1960'larda olgunlaşan (Burton, 1963) kantitatif devrim sırasında ve sonrasında, bölgesel gelenek içerisinde yer alan coğrafyacılar çok ağır eleştiriler yöneltmişler; onları "jack of all trends but master of none" (herşeyden anlayan ama hiçbir şeyin uzmanı olmayan) deyişiyle mahkum etmişlerdir.

sosyal teoriden beslenen “çok-paradigmali” bilim pratikleriyle pekişmiştir. Yerbilimi geleneğinin Batı coğrafyasındaki evrimiyse daha değişiktir. Anglo-Amerikan coğrafyasındaki kantitatif devrim, yerbilimi geleneğini de derinden etkileyerek o zamana kadarki tanımlamaya ve tasvire dayalı pratiklerin nicelleşmesine neden olmuştur (örn. Strahler, 1952; Gregory, 2000; Karabulut, 2013; Bekaroğlu ve Sarış, 2017). Ancak, 20. yüzyılın ikinci yarısı boyunca coğrafyadaki yerbilimi geleneği ve dolayısıyla fiziki coğrafya pratiğinin temsilcileri disiplini büyük oranda terk etmiş; fiziki coğrafyacılar doğa bilimcilerle birlikte hareket etmeye başlamıştır (Johnston, 2005). Buradaki dikkat çeken husus, yerbilimi geleneğinden gelen coğrafyacıların çoğunlukla coğrafya bölümlerinde varlıklarını sürdürmesine rağmen, bilim pratiklerini çoğunlukla kendi alanlarıyla ilgili doğa bilimcilerin platformunda gerçekleştirmeleridir. Yani, fiziki coğrafyacılar ya da yerbilimi geleneğinden gelen coğrafyacılar disiplini kurumsal olarak değil, bilim yapma pratiği bakımından terk etmiştir. Batı coğrafyasındaki insan-çevre geleneği ise, tarihsel gelişimi boyunca çevresel determinizmden politik ekolojiye uzanan bir spektrumda dikkat çekici dönüşümler geçirmiş olsa da, hiçbir zaman coğrafyadaki hakim bir gelenek durumuna gelememiş; bu bakımdan Türk coğrafyacılığındaki örüntüyle de uyumlu olarak naif bir çizgide ilerlemiştir.

Burada, coğrafyanın dört geleneğinin Türk ve Batı coğrafyasındaki karşılaştırmalı örüntüsünün ortaya çıkardığı bir dizi dikkat çekici farklılık söz konusudur. Bunlardan birincisi ve en önemlisi, bölgesel geleneğin Türk coğrafyasındaki güncel baskınlığıdır. Bölgesel geleneğe ait çalışmaların 1990 öncesinde ikinci en güçlü, 1990 sonrasında ise en güçlü pozisyonda olduğu dikkate alınırsa (Tablo 2), bu geleneğin birinci dönem üretiminin en azından 1960'lara dek senkronik ama ikinci dönem üretiminin tümüyle anakronik olduğu söylenebilir. Öyle ki, bölgesel geleneğe ilişkin çalışmaların ikinci dönem üretimi herhangi bir kuramsal ya da metodolojik yenilik içermemektedir (Tuysuz ve Yavan, 2012). Yani, söz konusu geleneğin Türk coğrafyacılığında 1960'lardan ama özellikle de 1990'lardan sonraki yeniden-üretimi, kaynağını Neo-Kantçı çizgiden alan 19. yüzyıl coğrafya pratiğini aşamamış; bu nedenle de Türk coğrafyacılığının içe kapalı, izole ve anakronik yapısının temelini oluşturmuştur. Aynı zamanda, bu durum, Türk coğrafyasındaki uzmanlaş(ama)ma probleminin de temel nedenlerinden biridir.

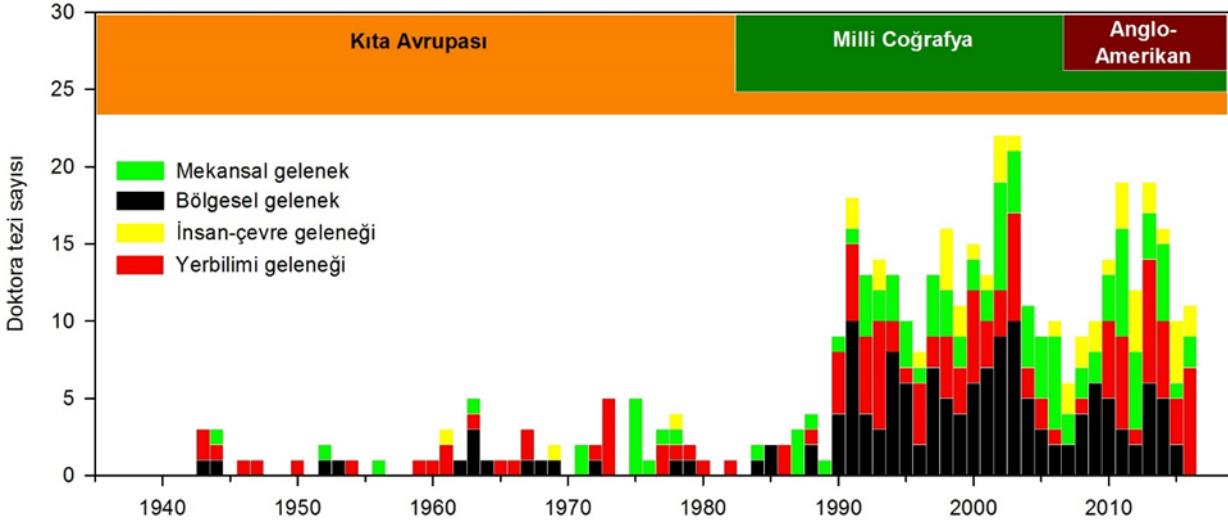
İkinci farklılık ise, Türk coğrafyacılığının evrimindeki yerbilimi geleneğinin yeri ve ağırlığıyla ilgilidir. Literatüre dikkat çekici bir şekilde yansımaya da, Türk coğrafyacılığının zihin haritası, yerbilimi geleneği ve dolayısıyla da fiziki coğrafya çalışmalarının disiplinin tarihselliğine tamamen egemen olduğu yönündedir (örn. Pérouse, 2012). Ne var ki bu çalışma, bu argümanın hatalı olduğuna işaret etmektedir. Zira, elde edilen veriler (Şekil 3; Tablo 2), yerbilimi geleneğine ait çalışmaların disiplin içerisindeki hakimiyetinin 1990'lar itibarıyla son bulduğunu; bu tarihlerden itibaren bölgesel gelenek bağlamında yapılan çalışmaların Türk coğrafyacılığına egemen olmaya başladığını açık bir biçimde göstermektedir. Bu ise, Türk coğrafyacılığının bilim pratiğinin son çeyrek yüzyılına yerbilimi geleneğinin değil; -bölgesel geleneğin dikey yönlü holistik tavrının fiziki peyzaj üzerine olan vurgusu dikkate alındığında- bölgesel geleneğin ve de onun çevresel ya da coğrafi determinist anlayışının damgasını vurduğuna işaret etmektedir (Ari, 2013; Özgür ve Yavan, 2013). Gerçekten, Türk coğrafyacılığına egemen olan bölgesel geleneğin en azından Türk coğrafyacılığında yansıması fiziksel koşulların sosyal organizasyonu belirlediği şeklindedir ki, bu tür bir örtük açıklama tarzının altında çevresel determinist açıklama yatmaktadır. Bölgesel geleneğin daha çok beşeri coğrafyacılar tarafından pratik edildiği göz önüne alındığında ise, aslında çevresel determinist yaklaşımların beşeri coğrafyaya karşı yine beşeri coğrafyacılar tarafından kullanıldığına ilişkin bir paradoks ortaya çıkmaktadır ki, bu problem son derece dikkat çekicidir.

Üçüncü farklılık ise, mekansal geleneğin Türk coğrafyasındaki konumuyla ve bu konumun Batı coğrafyasıyla oluşturduğu asimetriyle ilgilidir. Mekansal gelenek, Türk coğrafyacılığına hiçbir dönem liderlik edememiş; 1990 öncesinde yerbilimi geleneğinin, 1990 sonrasındaysa bölgesel geleneğin gölgesinde kalmıştır (Tablo 2). Halbuki, ilkin Anglo-Amerikan coğrafyasında başlayan ve kısa zamanda dünyanın diğer coğrafyalarına yayılan “yeni coğrafya”, mekansal gelenek çatısı altında sınıflandırılan çalışmaların disiplin içerisinde büyük bir ağırlık kazanmasını sağladığı gibi, aynı zamanda coğrafyanın diğer bilimlerle olan ilişkisinin güçlenmesine de sebep olmuştur. Öyle ki, mekansal gelenek, 1970'lerden sonra sosyal bilimlerin “mekansal dönüş”ü deneyimlemesini ve sosyal olanın mekansallığı üzerine olan vurgusuyla coğrafi pratiğin ana akım bilim içerisinde yer almasını da sağlamıştır (Kaygalak, 2011). Ne var ki, Türk coğrafyacılığında naif betimleyici stilini büyük ölçüde muhafaza eden mekansal geleneğe ait çalışmalar bu dönüşümü yaşayamamış; yakın zamanlarda ortaya konan yenilik transferine ilişkin bazı çalışmalar bir kenara bırakılırsa, kürsüyü büyük ölçüde sosyal bilimler (özellikle de şehir ve bölge planlama ile bölgesel iktisat) pratiğine bırakmıştır.¹⁴

Coğrafyanın dört geleneğinin Türk coğrafyacılığı özelindeki bu tarihsel analizi, Bekaroğlu ve Yavan'ın (2013), Türk coğrafyacılarının takip ettiği Batılı coğrafya okullarını analiz ettiği çalışmada yaptıkları dönemlendirme bağlamında da

¹⁴ Tıpkı Batı coğrafyasında olduğu gibi, Türk coğrafyacılığında da insan-çevre geleneği en ince damarı oluşturmaktadır. Bununla birlikte, bu çalışmanın konusu olmamasına rağmen belirtmek gerekir ki, özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Batı coğrafyasında insan-çevre çalışmaları kuramsal, metodolojik ve tematik olarak dikkate değer değişimler geçirmesine karşın, benzer bir evrim Türk coğrafyacılığında insan-çevre çalışmalarında pek gözlenmemektedir (örn. Somuncu, 2014; Ari, 2017).

bazı önemli noktaları açığa çıkarmaktadır (Şekil 5). Buna göre, Türk coğrafyacılığının Fransız ve Alman coğrafya okullarının bilim yapma pratiklerini takip ettiği “Kıta Avrupası geleneği” döneminde (başlangıcından 1980’li yıllara dek) disiplinindeki hakim pratik yerbilimi geleneğine aittir ve söz konusu baskınlık 1990’lara dek devam etmiştir.

Şekil 5: Dört gelenek örüntüsünün Türk coğrafyacılığının etkisi altında kaldığı okul geleneklerine göre (Bekaroğlu ve Yavan, 2013) tarihsel evrimi

Türk coğrafyacılığının Batılı coğrafya okullarını takip etmeyi bırakıp içe döndüğü ve esas olarak bir önceki dönemi karakterize eden Kıta Avrupası pratiğini Türkçe literatür üzerinden tekrar ürettiği “Milli Coğrafya” (1980 ila 2000) döneminin ikinci yarısındaki hakim pratik ise bölgesel geleneğe aittir. Türk coğrafyacılığının kendi tarihselliği içerisinde yüzünü Kıta Avrupası’ndan Anglo-Amerikan coğrafyasına çevirmeye başladığı “Anglo-Amerikan geleneği” döneminin (2000’lerin başından günümüze) temel dinamiğini ise, yine bölgesel gelenek kapsamında yapılan çalışmalar teşkil etmektedir. Ancak, Türk coğrafyacılığının kendisini yenileyerek tekrar üretmeye çalıştığı ve bilim pratiği açısından olumlu sinyallerin verilmeye başladığı bu son periyotta mekansal gelenek çatısı altında sınıflandırılan çalışmaların bir yükselme eğilimi gösterdiği de belirtilmelidir. Bu son dönemde dahi bölgesel geleneğin hakim gelenek olması ise, son 15 yılda yeni arayışlar (Bekaroğlu ve Yavan, 2013; Özgür ve Yavan, 2013) içerisindeki coğrafya pratiğinin ve bunun aktörlerinin disiplin genelinde henüz çoğunluğu oluşturmadığını ortaya koymaktadır.

SONUÇ

Coğrafyanın dört geleneğinin Türk coğrafya pratiğindeki yansımalarını sorgulayan bu çalışma, disiplinin Türkiye’deki evriminin doğru bir anlayışın elde edilebilmesi açısından bir dizi ikna edici ampirik kanıt ortaya koymaktadır.

Bunlardan birincisi, Türk coğrafyacılığının yakın zamanlara kadar çağdaş coğrafya okullarına yabancı kalmasının ve özellikle 1990’lı yıllardan itibaren arka planını korolojik bir anlayışın oluşturduğu 19. yüzyıl coğrafya pratiğini tekrar üretmesinin günümüze yansıyan kompozisyonuyla ilgilidir. Bu kompozisyonu ortaya çıkaran süreçlerin kırılma noktası, Türk coğrafyacılığının 1960’lardaki kantitatif ve 1970’lerdeki epistemolojik devrimi fark edememesi; bunun yerine, kökeni Kıta Avrupası’ndaki holistik anlayışlara dayalı pratikleri tekrar canlandırmasıdır. Bu, yani disiplin içerisinde bölgesel geleneğin sahip olduğu hakimiyet, Türk coğrafyacılığının anakronik doğasının temelini teşkil etmektedir.

İkincisi, 1943-1989 yılları arasında disiplinde hakim bir pozisyonda olan yerbilimi geleneğinin, bu bağlamda coğrafyayı yaklaşık yarım yüzyıl boyunca sırtlayan söz konusu pratiğin son çeyrek yüzyılda dikkate değer bir düşüş göstermesiyle ilgilidir. Anglo-Amerikan muadilleriyle karşılaştırıldığında, bilim yapma pratiği bakımından herhangi bir platform değişikliğini deneyemeyen Türkiye’deki yerbilimi geleneğinin 1990’lardan bu yana tecrübe ettiği küçülme, temel olarak, YÖK döneminde niceliksel olarak büyüyen ve mekansal olarak genişleyen üniversiter sistem içerisinde yeni yapılanan birimlerin bu pratiği dışlamasıyla ilintilidir (Bekaroğlu ve Sarış, 2017).

Üçüncüsü, Türk coğrafyacılığına fiziki coğrafyanın ya da burada ele alınan konu bağlamında yerbilimi geleneğinin hakim olduğuna ilişkin yaygın inanç üzerinedir. Bu, Türk coğrafyacılığının 1990’lara kadar olan örüntüsü için doğru; ancak, disiplinin son çeyrek yüzyıllık evrimi açısından yanlış bir tespittir (bkz. Bekaroğlu ve Sarış, 2017). Nitekim, dört geleneğin Türk coğrafyacılığında 1990 sonrasında şekillenen kompozisyonu, disipline yerbilimi geleneğinin değil, bölgesel geleneğe

ait çalışmaların hakim olduğunu göstermektedir. Bölgesel geleneğe ait çalışmalarda fiziksel olanın sosyal ya da beşeri olanı belirlediğine ilişkin açık ya da örtük bir nosyon olduğu göz önüne alındığında, Türk coğrafyacılığındaki bu dogmatik tutumunun temelinde çevresel determinist anlayışların bulunduğu ortaya çıkmaktadır.

Dördüncüsü, Batı'daki ana akım coğrafya okulları dikkate alındığında, kantitatif devrim sonrasında giderek disiplinin amiral gemisi haline gelen mekansal gelenek kapsamındaki çalışmaların, Türk coğrafyacılığında yeterince güçlü bir pozisyona hiçbir zaman gelememiş olmasıyla ilgilidir. Bu çalışmanın ortaya koyduğu veriler, bu durumun, mekansal geleneğin 1990 öncesinde yerbilimi, 1990 sonrasında bölgesel geleneğin gölgesinde kalmış olmasıyla ilgili olabileceğine işaret etmektedir. Bununla birlikte, Türk coğrafyacılığının son 15 yıldaki "yeni arayışlar"ı, mekansal gelenek içerisinde sınıflandırılan çalışmaların sergilediği yükseliş eğilimini de yansıtmaktadır.

Makro ölçekte değerlendirildiğinde, Türk coğrafyacılığındaki 1990 öncesi dönemdeki yerbilimi geleneğinin ve merkez üniversitelerin egemenliği, 1990 sonrasında bölgesel gelenek ve çevre üniversitelerin egemenliğiyle yer değiştirmiştir. Bu bakımdan, Türk coğrafyacılığının güncel kompozisyonu, geleneksel coğrafya pratikleri ile çağdaş coğrafya pratiklerinin birlikte, yan yana yaşadığı bir örüntüyle karakterize olmaktadır.

Kaynakça

- Arı, Y. (2005). *20. Yüzyılda Amerikan Coğrafyasının Gelişimi*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Arı, Y. (2013). Yeni yüzyılda Türkiye'de coğrafya: fırsatlar ve tehditler. *Beşeri Coğrafya Dergisi*, 1(1), 6-13.
- Arı, Y. (2017). Çevresel determinizmden politik ekolojiye: Son 100 yılda Dünya'da ve Türkiye'de insan-çevre coğrafyasındaki yaklaşımlar. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 22(37), 1-34.
- AÜDTCF, (2015). *Katalog Tarama*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi.
- Baerwald, T. J. (2010). Prospects for geography as an interdisciplinary discipline. *Annals of the Association of American Geographers*, 100(3), 493-501.
- Barnes, T. (2004). Placing Ideas: Genius Loci, Heterotopia and Geography's Quantitative Revolution. *Progress in Human Geography*, 28, 565-595.
- Bekaroğlu, E. & Sarıç, F. (2017). Türkiye'de fiziki coğrafya: Değişen disiplinler pratiğinin ampirik bir analizi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 35, 40-54.
- Bekaroğlu, E. & Yavan, N. (2013). Modern Türk coğrafyasının tarihsel gelişiminde batılı coğrafya okullarının etkisi: Ampirik bir analiz. *Beşeri Coğrafya Dergisi*, 1(1), 51-66.
- Bekaroğlu, E. (2014). Modern Türk coğrafyası geleneği. E. Bekaroğlu & A. R. Özdemir (Ed.). *Bir disiplinin iç dünyası: Modern Türk coğrafyası üzerine söyleşiler* içinde (s. 53-69). İstanbul: İdil Yayınları.
- Bekaroğlu, E. (2016). Modern dünya-sisteminin bilgi yapıları bağlamında coğrafya için bir dışsal tarih okuması. *Toplum ve Bilim*, 136, 117-146.
- Bener, M. (1974). *Antalya-Gazipaşa Kıyı Kesiminde Yalıtışı Oluşumu*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayınları.
- Bird, J. (1993). *The Changing Worlds of Geography*. Oxford: Oxford University Press.
- Blaut, J. M. (1979). The dissenting tradition. *Annals of the Association of American Geographers*, 69(1), 157-164.
- Burton, I. (1963). The quantitative revolution and theoretical geography. *The Canadian Geographer*, 7, 151-162.
- Collins, R. (2005). İkinci binyıl'da dünya entelektüel yapılarının ortak noktaları ve farklılıkları. I. Wallerstein (Ed.), *Modern küresel sistem* içinde (s. 197-213). İstanbul: Pınar Yayınları.
- Cresswell, T. (2013). *Geographic Thought: A Critical Introduction*. West Sussex: Wiley-Blackwell.
- Datel, R. E. (2000). Taking a moment to bask in our past: Six decades of APCG and AAG presidential addresses. *Yearbook of the Association of Pacific Coast Geographers*, 62, 9-52.
- Donaldson, D. P. (2001). Teaching geography's four traditions with poetry. *Journal of Geography*, 100(1), 24-31.
- Erinç, S. (1944). *Doğu Karadeniz Dağları'nda Glasyal Morfoloji Araştırmaları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayınları.
- Erinç, S. (1973). *50 Yılda Coğrafya*. Ankara: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Yayınları.
- Goodchild, M. F. & Janelle, D. G. (1988). Specialization in the structure and organization of geography. *Annals of the Association of American Geographers*, 78(1), 1-28.
- Gregory, K. J. (2000). *The changing nature of physical geography*. London: Arnold.
- Hartshorne, R. (1939). The nature of geography: A critical survey of current thought in the light of the past. *Annals of the Association of American Geographers*, 29, 173-658.
- Harvey, D. (2009). *Cosmopolitanism and the Geographies of Freedom*. New York: Columbia University Press.
- İÜMK, (2015). *Katalog Tarama*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphane.
- Johnston, R. (1983). *Geography and Geographers: Anglo-American Human Geography Since 1945*. London: Edward Arnold.
- Johnston, R. (1986). *Philosophy and Human Geography: An Introduction to Contemporary Approaches*. London: Arnold.

- Johnston, R. (2005). Geography: coming apart at the seams. In N. Castree, A. Rogers, & D. Sherman (Eds.), *Questioning geography* (pp. 9-25). India: Blackwell.
- Johnston, R. (2010). Human geography. In R. Backhouse, P. Fontaine (Eds.), *The History of the Social Sciences since 1945* (pp. 155-183). New York: Cambridge.
- Karabulut, M. (2013). Fiziki coğrafya tarihi ve felsefesi. *Coğrafyacılar Derneği yıllık kongresi bildiriler kitabı* içinde (s. 428-433). Balıkesir: Coğrafyacılar Derneği.
- Kaygalak, İ. (2011). Postmodern eleştirilerin coğrafi düşünce ve yeni mekân kavrayışları üzerine yansımaları. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 9, 1-10.
- Köksal, A. (1962). *Mevzii coğrafya yönünden Ankara doğusu: Kırıkkale-Keskin-Delice*. (Ankara Üniversitesi, Coğrafya Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara).
- Livingstone, D. N. (1992). *The Geographical Tradition*. Oxford: Blackwell.
- Martin, G. J. & James, P. E. (1993). *All Possible Worlds: A History of Geographical Ideas*. US: Wiley.
- Mayer, J. D. (1990). The centrality of medical geography to human geography: The traditions of geographical and medical geographical thought. *Norsk Geografisk Tidsskrift-Norwegian Journal of Geography*, 44(4), 175-187.
- Murphy, A. B. (2014). Geography's crosscutting themes: Golden anniversary reflections on "the four traditions of geography". *Journal of Geography*, 113(5), 181-188.
- Özdemir, N. (2002). *Sinop ilinde afetlerden etkilenen yerleşmeler*. (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara).
- Özgür, E. M., & Yavan, N. (2013). Türk coğrafyacılarının iç hesaplaşması: Neden başaramadık, nasıl başarabiliriz? . *Beşeri Coğrafya Dergisi*, 1(1), 14-38.
- Pattison, W. D. (1964). The four traditions of geography. *Journal of Geography*, 63, 211-216.
- Peet, R. (1998). *Modern Geographical Thought*. Oxford: Wiley-Blackwell.
- Pérouse, J. F. (2012). Türkiye'de coğrafyanın yansımaları. (Çev: N. Yavan & S. Acar). *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 10, 1-8.
- Robinson, J. L. (1976). A new look at the four traditions. *Journal of Geography*, 75, 520-530.
- Schaefer, F. K. (1953). Exceptionalism in geography: A methodological examination. *Annals of the Association of American Geographers*, 43, 226-249.
- Sluyter, A., Augustine, A. D., Bitton, M. C., Sullivan, T. J. & Wang, F. (2006). The recent intellectual structure of geography. *Geographical Review*, 96(4), 594-608.
- Snow, C. P. (2001). *İki Kültür*. (Çev. Tuncay Birkan). Ankara: Tübitak Yayınları.
- Somuncu, M. (2014). Coğrafya ve çevre bilimi üzerine. E. Bekaroğlu ve A. R. Özdemir (Ed.), *Bir disiplinin iç dünyası: Modern Türk coğrafyası üzerine söyleşiler* içinde (s. 285-318). İstanbul: İdil Yayınları.
- Strahler, A. N. (1952). Hypsometric (area-altitude) analysis of erosional topography. *Geological Society of America Bulletin*, 63, 1117-1142.
- Taaffe, E. J. & Gauthier, H. L. (1994). Transportation geography and geographic thought in the United States: An overview. *Journal of Transport Geography*, 2(3), 155-168.
- Taaffe, E. J. (1974). The spatial view in context. *Annals of the Association of American Geographers*, 64, 1-16.
- Tekeli, İ. (2010). *Mekansal ve Toplumsal Olanın Bilgibilimi Yazıları*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tekeli, İ. (2012). Türkiye'de coğrafyacıların çok paradigmatlı bir coğrafya dünyasında yaşamayı öğrenmesi gerekiyor. *TÜCAUM VII. Coğrafya Sempozyumu Bildiriler Kitabı* içinde (s. 348-354). Ankara: Tücaum
- Tümertekin, E. (1954). *Ağır Demir Sanayii ve Türkiye'deki Durumu*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayınları.
- Tuysuz, S. & Yavan, N. (2012). Bölgesel coğrafya yaklaşımı ve Türk coğrafyasındaki etkileri üzerine kritik bir değerlendirme. *TÜCAUM VII. Coğrafya Sempozyumu Bildiriler Kitabı* içinde (s. 390-405). Ankara: Tücaum.
- Unwin, T. (1992). *The Place of Geography*. Essex: Prentice Hall.
- Viles, H. (2005). A divided discipline. In N. Castree, A. Rogers, D. Sherman (Eds.). *Questioning geography* (pp. 26-38). India: Blackwell.
- Warf, B. (1997). Teaching political economy and social theory in human geography. *Journal of Geography*, 96(2), 84-90.
- Yavan, N. (2005). *Bilim Felsefesi Bakımından Coğrafyada Pozitivist Yaklaşım*. *Ulusal Coğrafya Kongresi 2005 Bildiriler Kitabı* içinden (s. 405-414), İstanbul: Türk Coğrafya Kurumu.
- Yavan, N. (2007). *Bölge Bilimi'nin Gelişiminde Coğrafyacıların Rolü*. 12. ulusal bölge bilimi/bölge planlama kongresi bölge biliminde yeni yaklaşımlar bildiriler kitabı içinden (s. 109-126). İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Yavan, N. (2014). Batı coğrafyası geleneği üzerine. E. Bekaroğlu ve A. R. Özdemir (Ed.). *Bir disiplinin iç dünyası: Modern Türk coğrafyası üzerine söyleşiler* içinden (s. 17-51). İstanbul: İdil Yayınları.
- YÖK, (2017). YÖK ulusal tez merkezi veri tabanı. 31 Ağustos 2017 tarihinde <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Yurtdışı, (2017). *Katalog Tarama*. Almanya, Fransa, İngiltere ve ABD'nin Milli Kütüphaneleri ile ilgili Üniversitelerin Kütüphaneleri.